

szebbek” — írja, de nem válik még álmában sem lepkévé, mint Dzsuang Dszi, inkább tárgyilagosan hozzászói: „de ezen mit keseregjünk”. Ritka, főleg korai kivételtől eltekintve Toldalagi nem akar valamit, nem vágyik valamire, maximális érzelmei: tárgyilagosan előadott nosztalgiák.

Az egész több, mint a részek összege. Ezt a filozófiai törvényt sokszor igazolták nekünk széttört vázák, emberek és vendéglői vacsoraszámlák. A verseskötetekre ez nem mint feltétlen szabály, hanem mint követelmény érvényes. Az egész több kell hogy legyen mint a részek összege. Toldalagi köte-

tében nagyon szép versek vannak. Főleg a régiek. Méltóak az 1935-ös antológia legjobbjainak alkotásaihoz. De bánatai, úgy látszik, a háborúhoz túl diszkrétek, az utána következő korhoz túl úriak voltak. Lehet, hogy igazságtalanul mellőzték. Nem tudjuk. Toldalagi Pál lemondott arról, hogy költészetét teljes életével, teljes önmagával szembesítse, átengedte azt bizonyos érzelmeknek, nosztalgiáknak. Ezért keltet a verseit darabonként megismerőkben csalódást ez a hiányos, olykor önmagát ismétlő egész. (Magvető Könyvkiadó 1969.)

RIGÓ BÉLA

TANULMÁNY

FRANYÓ ZOLTÁN: A POKOL TORNÁCÁN

A leírt szó közvetlenül nem mérközhet a fegyverekkel, ám a tiszta gondolat a hatalmasra szított zúrvarral, a leplelező szenvedély a csontkeménnyé fagyasztott vakhittel bár nehezen, de mégis. A küzdelem vállalása a csüggesztő helyzeti hátrányból — parittyával Góliát ellen menni — szellemi hőstett: győzelem és kudarc esetén egyaránt felemelő, mert hitvallás az értelem, igazság és humánus ereje mellett, sokszor „a pokol tornácán”.

Egy nagy nemzedékből s rég történelemmé vált korból tanúnak és hírmondónak köztünk maradt írópatriákra, az immár öt évtizede Temesvárott élő és munkálkodó Franyó Zoltán gyűjteményes kötete — melynek címét idéztük — a Tisza Istvánról szóló, 1912-ben írt briliáns esszével kezdődik és egy „valomásfélével” záródik. A kettő között fél évszázad van, életben, harcban, írásban: irodalmi, politikai viadatok, Ady, világháború, forradalmak, emigráció, fasiszta veszély, antifasiszta küzdelmek, gyarmati háborúk, ismét világégés, súlyos személyes megpróbáltatások, majd az írástudó számára szinte alig könnyebb új korszak. Az eszmény azonban változatlan maradt, az, hogy a sajtó „a népek lelkiismerete” legyen a való összefüggések feltárásával.

A képességet és elhivatottságot erre

Ady barátjaként és fegyvertársaként szerzte meg a Huszadik Század c. folyóirat polgári radikális légkörében, továbbfejlesztette — engedve a nagyon is törvényszerű folyamatnak — a világháború és a forradalmak idején. A kipróbált elemző módszer és a szaporodó történelmi tapasztalatok birtokában látja és láttatni tudja a kortárs politikusok — diktátorok és demokraták — személyisége mögött a történelmi szükségszerűség érvényesülését, az egyéniségben a sors eszközét, ám ugyanakkor a sors eszközében az embert; a jelenségek mélyén felismert társadalmi törvényszerűségekből megpróbálja kiolvasni a jövőt, a legtöbb esetben szinte kísérletes pontossággal. Vidéki redakcióból az egész világra figyelt és figyelmeztetett: tudta és vallotta, hogy egy nép vagy akár az egyén sorsa elválaszthatatlan az emberiségétől, így közvetve más népektől; Erdély is része Európának, közös a sors, aggodalom, felelősség. Számon kéri ezt nemcsak a sajtó munkatársaitól, hanem a kortárs erdélyi irodalomtól is. Ő maga hűsz estztendeig „károgta a halálmadári dalt”, hogy az európai hatalmak politikája törvényszerűen új háborúhoz vezet, mely „mindnyájunk háborúja” lesz. Észrevette a nagy romlás kicsiny tüneteit, gazdasági és kulturális jelenségekben az „új barbárság” bizonyíté-

kait: a humanista öntudatot akarta erősíteni, figyelmeztetései sorozatával egyúttal megtanítani a veszélyt látni, felismerni. Minden alkalmasból szellemi fegyvert kovácsolt: humanista hagyományból, történelmi analógiából, napi élményből, társadalomtudományi ismeretből. „Az acélfürdő prognózisának latolgatása” közben azonban hitt az emberiség önvédelmi ösztönében: az írott szóval hitet táplálni, kétséget támasztani akart.

Az antifasiszta, háborúellenes írások „heves krónikák”, „érdes hangú, türelmetlen vitacikkek”: állandóan mozgósított állapotban születtek: „gyorstüzelő írógépek billentyűi alól rövid negyed-órák alatt kellett pergőtűzet zúdítani az ellenség hadállásaira”, a mondatok csaknem mindig „a szenvedély fehér izzásában robbantak ki a politikai és társadalmi válságok napjaiban, a szó penge volt, dobásra kész kézigránát, mellyel rohamozni kellett életre-halálra.”

Franyó az örökös belső égés és nyugtalanság, az élményekre hevesen reagáló szellemi éberség, a gondolat szenvedélyes és eredeti, olykor szinte költőien képszerű és vallomásos kifejezésének képességét és igényét is Ady nemzedék-társaként teremtette meg önmagában. A művészeti, irodalompolitikai írásokban az átélés olykor szinte extázisszerű állapota, az azonosulás visszatarthatatlan érzelmi kitörései (vagy az elutasítás ke-

gyetlenül támadó gúnya) mögött generációjának a művészet iránti csodálata, megváltó és megváltoztató erejébe vetett rajongó hite, saját elhivatottságának vallásossá növesztett tudata rejtezik. Ezért válhatott küldetessé a félszázad óta végzett műfordítói munka, a nemzeti kultúrák kölcsönös megismertetésének, megbecsültetésének, talán megtermékenyítésének az irodalom területén történő kísérlete, melyben egy nagyon következetesen vállalt, a történelmi tapasztalatok és helyzet szülte politikai program tükröződött és nyert minden egyes műfordítói felfedezés és siker révén újra igazolást.

Jelképes értelmük van témájuknál, jellegüknél fogva Franyó egész irodalmi munkássága, irodalomtörténeti helye szempontjából a kötetet lezáró, Adyt, Ríikét, Tagorét, Alecsandrit, Arghezit idéző emlékezőknek: írójuk szimbölikusan visszatért hűséggel, kegyelettel — s az életkor természetes hajlamainak is engedve — abba a szellemi világba, melyben emberré és íróvá lett. Az indulástól a visszatérésig megtett tiszteletre méltó út a harcokkal és produktumokkal, az ész és szív, az értelem és humánium anyyi, tetté vált ösztönzésével talán ma sem minden tanulság nélküli. (*Irodalmi Könyvkiadó Bukarest, 1969.*)

CSAPLÁR FERENC

GARAI GÁBOR: MEGHITT TALÁLKOZÁSOK

Úgy tűnik, Garai nemcsak verseskönyveivel jelentkezik — és szerez örömet — időről időre, hanem emellett újabb és újabb esszéköteteit is rendszerességgel olvashatjuk majd. Az *Eszköz és eszmélet-et* (1965.) e műfajban négy évre követő *Meghitt találkozások* határozottan erre enged következtetni. Mondanunk sem kell, hogy ez a várható permanens sokoldalúság mennyivel izgalmasabbá teszi Garainak pusztán lírikusként is kitűnő munkásságát.

Az „esszékötet” szó természetesen csak egyszerűsítő-összefoglaló megjelölés. A könyv műfajilag éppoly sokszínű, mint tematikájában. Az előbbit nézve az esz-

zé mellett a tanulmányt és kritikát lehet kiemelten említeni, az utóbbiban pedig még ennél is sokkal nagyobb a változatosság. Garai ugyanúgy lelkiismeretesen, szakértelemmel és szenvedélyesen foglalkozik a műelemzés, a korszerű költői világkép vagy a műfordítói műhelytechnika kérdéseivel, mint ahogyan kritikákat, útiélményeket ír, avagy irodalmunk nemzetközi kapcsolatainak helyzetét és feladatait taglalja. Egyszóval a legelvontabb, legáltalánosabb esztétikai problémáktól a leggyakorlatibb, köznapi tennivalóig terjed a könyv tárgyköre.

Közhely lenne azt mondani, hogy a teoretikumnak és praktikumnak ebben